

KYMENLAAKSOLAISIA MURRESANASTOJA

Seija Immanen *Käslasos*: Valkealan sisäkylien murteesta. Haukjärven kielioppia; Hylyksittyä sanastoa. Pilot-kustannus Oy. Tampere 2005. 247 s. ISBN 952-464-288-3.

Lavansaaren murretta. Julk. Lavansaari-seura 2003. 59 s.

Murresanoja ja -sanontoja Suursaaresta. Julk. Suursaari-seura. Kotka 2000. 80 s.

Tytärsaarelaisia murresanoja ja sanontoja. Meienmaa. Tytärsaariseuran julkaisu 1/2005. Toim. Kari Syrjälä, Marjut Björklund, Maija Kannari ja Viljo Terkki. Porvoo. 61 s.

Kymenlaakson maakunnan murteista on tällä vuosituhanella ilmestynyt neljä sanastojulkaisua, joista kuitenkin varsinaisesti vain yhtä, Seija Immasen *Käslasos*-nimistä julkaisua, voi sanoa sanakirjaksi. Yhdessä ne joka tapauksessa lisäävät merkittävästi Kymenlaakson murresanojen tuntemusta ja täydentävät Aino Vallin Iitin ja Jaalan murresanakirjan sekä Lyyli Lukkarin ja Lasse-J. Solanterän (1994) Kymin murresanakirjan antamaa kuvaa maakunnan murteiden sanaston rakenteesta. Lukkarin ja Solanterän sanakirjaa on esitelty Virittäjässä vuonna 1995 (ks. Punttila 1995), Vallin sanakirjasta kerrotaan hänen muistokirjoituksensa yhteydessä Virittäjässä vuonna 1987 (ks. Sivula 1987).

VANHAA SANASTOA JA KIELIOPPIA VALKEALASTA

Teoksen nimi *Käslasos*, kirjakielistettynä »Käsilaskos», tarkoittaa 'laskutilaa, säilöä, johon käsillä olevan esineen tms. voi laskea'. Esimerkiksi apupöytä tai kori voi olla *käslasos*. Kirjassa on sanakirjaosan lisäksi

laajahko kielioppiosa, jossa Seija Immanen esittelee kotikylänsä Haukjärven ja sen lähikylien murteen kieliopin tunnusomaisia piirteitä. Hän mainitsee muun muassa erikoisista persoonapronomineista *mynä* 'me' ja *tynä* 'te', joita käytetään *myö-* ja *työ-*muotojen ohessa (s. 12, 125). Immanen puhuu *mynä*-pronominin yhteydessä tärkeilystä ja oman arkisen murteen väisämisestä. Tiedän samoja muotoja käytetyn myös Kuusankoskella, *Mynää* jopa erään kyseistä pronominia paljon viljelleen miehen liikanimenä. Toinen alueen persoonapronominien erikoisuus on yksikön 1. ja 2. persoonan »päätteeton allatiivi» tyyppiä *Annel kirjotti minu* ('minulle') *kortin* (s. 9). Muistan ihmetelleeni tätä tyyppiä joskus 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa Valkealan Anttilasta kotoisin olleen luokkatoverini puheessa.

Soinnillisen dentaalispirantin edustus esitellessään (s. 23–24) Immanen korjaa Pertti Virtarannan respiittityössään *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa* (1958) esittämää käsitystä *r*:stä Valkealan

murteen tavallisimpana dentaalispirantin edustajana, ja samalla saa kritiikkiä Virtarantaan tukeutunut Martti Rapola (1966). Immanen on kritiikissään oikeassa: Valkeala on edelleenkin vahvasti hämäläisen /:n aluetta. Virtarannan joistakin muista hämäläismurteista kymenlaaksolaismurteisiin yleistämä käsitys *r:n* voittokulusta on kestävä. Yritin vuonna 1968 varovasti kyseenalaistaa tätä kuvaa esittelemällä Vehkalahden pitäjänkirja I:ssä (Punttila 1968: 123–124) soinnillisen dentaalispirantin edustusta 1960-luvun kymenlaaksolaismurteissa huomattavasti laajemmin kuin se Vehkalahden murteen kannalta olisi ollut tarpeen.

On tietenkin vaikeaa kirjoittaa tavalla, joka tyydyttäisi sekä murteentutkijoita että tavallisia valkealalaisia murteesta kiinnostuneita lukijoita. Joissakin yhteyksissä Immanen näyttää yksinkertaistaneen liikaakin, esimerkiksi kirjoittaessaan: »Supistumaverbien I infinitiivistä useimmiten puuttuu -t-: sp. (= sananpars) Ei autak kuvaist pelkää (< pelätä) –>» (s. 19). Olisi varmaan riittänyt sen seikan toteaminen, että supistumaverbit ja supistumattomat verbit ovat usein sekoittuneet toisiinsa. Liiallista yksinkertaistamista on myös väite: »Adjektiivien komparatiivi on -amp, -ämp tai -emp, ja lopussa voi olla vielä -a, -ä: ylpiä ylpiämp(ä)» (s. 22). Komparatiivin tunnusta edeltävä -a, -ä kuuluu tietenkin adjektiivin vartaloon. Yhtä lailla komparatiivimuotoja ovat esimerkiksi *iso-mp(a)*, *tyly-mp(ä)*, *ruovi-mp(a)*, *höperö-mp(ä)*, vaikka niissä tunnusta edeltävä vokaali on toinen. Sitä ei varmaankaan tarvitse mainita, että obliivisijoissa komparatiivin tunnus vaihtuu.

Sanakirjaosalla on hiukan yllättävä otsikko »Hyljeksittyä sanastoa». Murteiden suosiohan on edelleen suuri, ja Valkealasakin toimii aktiivisia perinnepiirejä, joissa Immanen on ollut mukana. Kirjoittaja ilmeisesti tarkoittaakin niin sanottua diffe-

rentiaalisanastoa, siis murre sanoja, jotka eivät ole ainakaan valkealalaisessa muodossa ja merkityksessä päätyneet yleiskieleen.

Sanakirjaosan lukijan on syytä muistaa kirjan saatesanojen alussa (s. 5) annettu tieto: »Kooste on vanhimpien tuntemieni henkilöiden puheen mukaisena palautettu taaksepäin, 1930-luvulla käytettyyn muotoon.» Esimerkkisanat ja -virkkeet eivät siis välttämättä ole sellaisinaan informanteilta saatuja. Tämä näkyy myös esimerkkien »kauneudessa», monipuolisuudessa ja usein myös määritelmänomaisuudessa:

män sie sarkojen kautte, mie mänem mettän kautte ojan ylitte (s.v. kautte)

yhlyssanojen toinen tavu yhlel ööllä mut yksinäin öylöön kahlel hyvim pitkäl (s.v. öylöön)

yhtenäh epähyntyn kun ei tät kirjaa kuiteh vois saalav valmihiks (s.v. epähyntyä)

kaks tuuhiaa koivullalvaa aisoiks, poikittasiv vähä ehkä oksii ja sih heinät tah mitä kuormaa tahah päällen, lalvat viist(i) lahevast maata (s.v. lehtrek)

pulska lehmä nahka petakoillah, tah 'rahankuvil', läikkyväisii pyöryläisii lihavan elukan karvas, ei värieroo ol mut ne vaan kiiltää ja loilahtelee — oi-kiastah petakka ol viilen kopekan raha tsaarin aikaan (s.v. petakka)

tielän, ruottin kvartersman on neljän-nyspomo (s.v. varttersmanni).

Toisinaan hakusanalle esitetään jopa toistakymmentä synonyymia tai luetellaan variantteja tai vastineita naapurikylistä. Esimerkiksi *pirana*-sanana yhteydessä mainitaan, että sitä sanottiin myös »tikkutollocks, ressuks, ressukaks, retsuks, pirinäks, tipaks, tirriks, resuks, pirriks; retsukaks Sarkasis, pirsakaks Maunol, keissiks, keissuks ja piranaks Anttilas mut Selämpäässä pötsiks». Myös *riuku*-sanalle esitetään runsaasti synonyymeja: *sama mitä sanoo: riuku roitakka soiro korento karpaasi salko saittara risu soitakka kättäpitemp.*

▷

Sana-artikkeleita kirjassa on kaikkiaan 2 192. Esiteltyjen murre sanojen määrä on kuitenkin huomattavasti suurempi, koska artikkelissa voi olla useitakin johdoksia ja yhdyssanoja, joissa artikkelin hakusana on perus- tai määriteosana; esimerkiksi *hihto*, *hihtäjä*, *hihtää*, *murtomaahihto*, *kilpahihto* (s.v. *hihto*); *nikata*, *nikkailla*, *nikkoos*, *nikkari* (s.v. *nikata*); *sau* 'savi', *saumaa*, *sauponni*, *tiilsaukuoppa*, *sautiili*, *saukökkäre*, *saurahiti*, *saurek*, *sauleili*, *saupotti* (s.v. *sau*). Sanasto- ja kielioppiosan esimerkeistä poimin lisäksi noin 400 sellaista murre sanaa, joista mielestäni olisi kannattanut tehdä sana-artikkeli. Muutamalle hakusanelle olisi kirjan aineisto tarjonnut myös uusia merkityksiä sekä erilaisia taivutusmuotoja; esimerkiksi *korjata*-sanalla on myös 'kerätä'-merkitys (s.v. *konu*, *kuottuva*), *lepuska*-sanalla myös 'matala'-merkitys (s.v. *lavoh*), *malantaa*-sanalla myös 'madaltaa'-merkitys (s.v. *kuulta*), ja *kuka*-artikkeliin olisi voinut lisätä myös *kuas*-, *kunka*- ja *kunnenkas*-tapauksia.

Sana-artikkeleita on jonkin verran tehty myös sellaisista sanoista, jotka ovat samassa merkityksessä yleiskielessä, esimerkiksi *ikä*, *istua*, *kappa*, *männä*, *sus*. Näiden mukanaolon selittää ilmeisesti niihin liittyvä runsas sananparsien tai muun perinteen määrä. Kansatieteellistä ainesta on runsaasti muun muassa artikkeleissa *ampua harakkaa*, *heinätakki*, *nauhahousut*, *peijajaiset*, *romeluskannu*, *ruusuntuppu*.

Kuten edellä olleista esimerkeistä käy ilmi, hakusanat ovat murremuodossa ääntämyksen mukaisina, esimerkiksi *kohlasteh*, *liistekkatitta*, *nyörrek*, *pellovanhain*. Hakusanan jäljessä seuraavat sanaluokan lyhenne, merkitys ja esimerkiaineisto. Selvästi eri alkuperää olevista homonyymeista olisi ollut syytä tehdä erilliset sana-artikkelit, esimerkiksi *korja* 'korea' ja *korja* 'säilöpaikka', *laki* 'lex' ja *laki* 'sisäkatto', *lalata* 'panostaa (ase)' ja

lalata 'tasoittaa peltoa', *läkki* 'muste' ja *läkki* 'pelti', *piitata* 'yhdistää piitalla' ja *piitata* 'välittää', *rapata* 'päällystää laastilla' ja *rapata* 'iskeä; lyödä lyhteitä seinään', *riivata* 'kirjoittaa' ja *riivata* 'villitä, vaivata'. Muutaman hakusanan variantit olisivat samoin vaatineet oman artikkelin tai ainakin viitesanan, koska esimerkiksi *oorlink(i)*-sanaa ei helposti arvaa etsiä *aarlink*-artikkelista tai *nyytyellä*-sanaa *nuutuella*-artikkelista (*naasti*- ja *näästi*-sanoista onkin erilliset artikkelit). Hakusanan valinta on yleensä onnistunut. Outoa pidän kuitenkin sitä, että esimerkiksi 'astetta' tarkoittava *raati* on *raatlasin* alla, *tink(i)* 'urakka, sopimus' *tinkrätätin* alla ja *tukka* *tukkapuun* alla.

On selvää, että *Käslasos*-sanakirjan aineiston kokoaminen on vaatinut vuosien työn. Näyttää siltä, että Seija Immanen on aloittanut murre sanojen keruun jo paljon ennen kuin murteet pääsivät yleiseen suosioon, ennen niin sanottua murreboomia. Kirjaa lukiessa vakuuttuu siitä, että Immanen tuntee Valkealan kylien murteet hämmästyttävän hyvin ja että hänellä on epäilemättä ollut hyviä kielenoppaita. Sana-kirjan käyttäjän on kuitenkin muistettava, että esimerkkejä ei aina ole merkitty sellaisinaan oppailta, koska tekijä on tavallaan itsekin asettunut oppaaksi ja »palauttanut» esimerkkejään vanhempaan asuun. Aineistoon on mielestäni tästä syystä suhtauduttava samaan tapaan kuin hyvän murteen-tuntijan murrepakinoihin.

ERI ALOJEN SANAKOKOELMIA LAVANSAARESTA

Lavansaaren murrettä -kirjaa ei ole tehty sanakirjan muotoon. Se on pikemminkin kokoelma eri alojen sanastoja. Sanojen kerääjistä mainitaan nimeltä 13 henkilöä. Johdantoluvussa saavat erityistunnustuksen Alpo Klaus ja Elna Piispa.

Alpo Klaus on kirjoittanut eräänlaisen johdantoluvun, josta käy ilmi muun muassa se, että Lavansaaren Lounatkylän murteessa on loppukahdennus (*katop poikka*), mutta piirrettä ei ole Pohjakylässä eikä Klauksen kylässä. Lounatkylässä on myös loppu-*n* mukautunut seuraavan konsonantin kaltaiseksi (*tuutippää* 'tuutinpää', *voileiväppala*) toisin kuin saaren kahdessa muussa kylässä. Tämä ilmiö selittää, miksi usein puhutaan ja kirjoitetaankin *Lavassaa-resta* ja *Penissaaresta*.

Kirjaan valitut aihepiirit ovat kaikki saarelaisille tärkeitä: 1) sää, meri ja aika, 2) kalastus, 3) laivat, 4) rakennukset, työkalut ja astiat, 5) vaatteet ja tarvikkeet, 6) ruoat ja ruoka-aineet, 7) juhlat ja vapaa-ajan harrastukset, 8) ihmisen anatomia, nimitykset ja ominaisuudet, 9) sairaudet ja lääkekaappi sekä 10) eläimet ja luonto. Useimpien sanastojen loppuun on koottu lisäksi siihen aihepiiriin kuuluvia sanontoja. Lopussa on vielä sanaluokan mukaan järjestettyjä sanaluetteluita. Lavansaaren paikannimet ovat tarkoitteen mukaan omina ryhminään.

Kirjoittajien suuri määrä selittänee sen, miksi hakusanointus ei ole täysin yhdenmukainen: verbeistä hakusanaksi on valittu toisinaan infinitiivi, toisinaan indikatiivin preesensin yksikön 3. persoona. Hiukan horjuntaa on jäänyt myös loppu-*n:n* merkitsemiseen, erityisesti pitkän vokaaliaineksen jäljessä (*aamutuimaan, ilkosillaan, nahallinen, tähellinen*, mutta *etiäine, ilmanakone, pahannaa*).

Sanojen merkityksenselitykset jäävät toisinaan hieman epämääräisiksi, ehkä vain johdonkin tiettyyn tilanteeseen sopiviksi (esim. *ainuva* 'yksi', *etmäine* 'lähin', *hiitroi* 'vaikeaselkoinen', *kärkäs* 'innokas', *mokoma* 'tuhma', *olla häissään* 'pelätä', *raatsia* 'antaa armosta, sääliä', *rostoi* 'vaatimaton', *tavai* (da vai) 'heti', *tokinainen* 'itsevarma', *usot sie* 'älä epäile', *yletön* 'ahmatti'.)

Sanojen valintaa ei selvitetä, mutta tuntuu hiukan oudolta, että murreanaluetelloon on otettu sellaisiakin yleiskielen sanoja kuin esimerkiksi *hajottaa, jämerä, kelvoton, kiljua, kirnu, kiulu, ruikuttaa, räystäät, sonta, tylsä, työläs* tai murteessa odotuksenmukaisen äännekehityksen takia asultaan hiukan erilaiset *ahas, avvain, ei kestää* 'ei kenestäkään', *hoijetaan* 'hoidetaan', *hääkki ~ hääki* 'hänkin', *myöki* 'mekin', *puntar, sule* 'sulje', *syyvä*.

Yhtenäinen sanaluettelo valitettavasti puuttuu, ja yksittäisten luetteloiden aakostuksessa on paljon korjailtavaa samoin kuin sanojen sijoittelussa sanaluokan mukaan. Hakusanojen yhteismäärä on runsaat 1 600, mutta jotkin sanat esiintyvät luetteloissa kahdesti, jopa kolmesti, joten erilaisten murre sanojen määrä lienee 1 580:n tienoilla. Paikannimiluettelossa on lisäksi 75 nimeä.

Epätasaisuudestaan huolimatta *Lavansaaren murrettä* -kirja antaa lukijalle monipuolisen kuvan lavansaarelaisen elämästä ennen toista maailmansotaa. Kymmenet lainasanat todistavat virolaiskontakteista. Venäjän kielestä peräisin olevien lainojen määrä on kirjassa pitkälti toista sataa, mikä tietysti kertoo vilkkaista yhteyksistä Pietariin ja myös läheiselle Inkerinmaalle sekä inkeriläisten, »majamiesten», vierailuista Lavansaareissa.

SUURSAAREN MERELLISTÄ SANASTOA JA NIMISTÖÄ

Myös *Murresanoja ja -sanontoja Suurssaaresta* -kirjalla on useita tekijöitä. Johdannosta käy kuitenkin ilmi, että noin 95 % kirjan aineistosta on merikapteeni Aarre Naskin kokoamaa. Laajan sanasto-osan lisäksi kirjassa on erikoiskokoelma purjealuksissa käytettyä sanastoa, josta osa on tosin mukana pääsanastossakin. Kirjan lopussa on vielä kaksi kokoelmaa suur-

▷

saarelaisia sanontoja, kaksi murrepakinaa sekä luettelot saaren molempien kylien, Suurkylän ja Kiiskinkylän, asukkaiden kutsumanimistä.

Kirjan heikkoudet ovat suurin piirtein samat kuin *Lavansaaren murretta* -kirjan: aakkostusvirheitä on runsain mitoin ja hakusanoituksessa esiintyy horjuntaa (verbeillä infinittiivin sijasta esimerkiksi muotoja *ampuuleevat*, *juolaht mieleen*, *kaatu päistikkaa*, *tul peril*, *kierrettiin kello käymään*, *lähtään ~ lähetään*, *käsen*, *karahuta*, *kulauta*, *kitisee*, *lotisee*, *pisooleminen*, *riivaaminen*, *tähjä korviaan*; adjektiiveista käytetty yksikön nominatiivin sijasta joskus yksikön partitiivia: *kanhelaa*, *muriaa*, *tihverää* jne.). Aakkostusongelmien takia muutamat sanat esiintyvät kahteen kertaan (esim. *kuhja*, *mulisee*, *tohtia*).

Hakusanat ovat tässäkin sanastossa murremuodossa. Tekijät eivät ole kuitenkaan pystyneet ratkaisemaan, ovatko Suursaaren murteen diftongit avartuneita vai eivät. (Minun 1960-luvun oppaillani ne olivat selvästi avartuneita, esimerkiksi *siäl*, *viarait*, *hylekuakka* eikä *hyljekuokka*, kuten tässä sanastossa.) Kirjassa on nyt vaihtelua sekä hakusanoissa että murre-esimerkeissä. Kahdessa tapauksessa seurauksena on ollut kaksi erillistä sana-artikkelia (*liatsu* ja *lietsu*, *ruavi* ja *ruovi*).

Toisin kuin *Lavansaaren murretta* -kirjassa tässä sanastossa selvitetään murreosan käyttöä usein esimerkkien avulla. Murre vaikuttaa enimmäkseen luotettavalta, mutta muutamassa tapauksessa mukaan on päässyt melko teennäinenkin esimerkkivirke, esimerkiksi *Hyökyaalto ryykää vastustamattomalla voimalla yli asutusten ja kylväen tuhoaan* (s.v. *ryykää*). Jonkin keran hakusanan selitys ja esimerkki eivät liity lainkaan yhteen: *he ~ se*, *heija*, *monelt*, *muijenkaan* (2. esimerkki), *vitoon*.

Sana-artikkeleiden määrä nousee erillisen purjealussanaston kanssa runsaaseen

tuhanteen, mutta pudonnee kahdesti esiintyvien sanojen poistamisen jälkeen hiukan sen alle. Kirjan lopussa olevissa suursaarelaisissa sanonnoissa ja murrepakinoissa on runsaasti murre sanoja, jotka syystä tai toisesta eivät ole päätyneet varsinaiseen sanastoon. Sanastosta puuttuu myös joukko sellaisia murre sanoja, jotka esiintyvät esimerkkilauseissa, kuten *perjata* (s.v. *haaver*), *vantti* ja *taaki* (s.v. *koussi*), *anttusakki* (s.v. *kyärää*), *panki* (s.v. *likapanki*), *lelluu* (s.v. *lillii*), *muha* (s.v. *tura*), ja jopa sellaisia murre sanoja, joihin viitataan, esimerkiksi *peksuun* (s.v. *lipetti*), *henktyyn* (s.v. *nahkatyyn*), *piirta* (s.v. *tihti*), *kupsu* (s.v. *uhva(i)kku*), *sutsut* (s.v. *vähält ettei*), *sotkujärky* (s.v. *järky*). Myös aakkosten epätasaiset osuudet panevat epäilemään jonkinlaista työtapatuurmaa. Erityisen oudolta vaikuttaa se, että *s*-alkuisia sanoja on sanastossa vain kaksi. Esimerkkivirkkeistä ja loppuosan teksteistä olisivat löytyneet esimerkiksi sanat *sarain* (s. 73), *se* (kehotussanana s.v. *he*), *seili* (*pirkkelseili* s. 37, *suurseili* s. 67, *taakseili* s. 68, *topseili* s. 68), *serpa* (s. 73), *siivellään* (s. 69), *sirviä* (s. 73), *sotku* (s. 73), *suljut* (s. 46) ja *sunia* (s. 73).

Merellä ja siihen liittyvillä elinkeinoilla on suursaarelais-sanastossa keskeinen osa. Monenlaiset kaupalliset yritykset vaativat aikoinaan tiivistä yhteydenpitoa paitsi Manner-Suomeen myös Viroon ja Pietariin. Tämä näkyy myös sanaston lukuisissa virolais- ja venäläislainoissa.

VIROLAISVAIKUTTEISTA TYTÄRSAAREN SANASTOA

Tytärsaarelaisia murre sanoja ja sanontoja -kirjan takana on Kari Syrjälän johtama julkaisutoimikunta. Utterimpina aineiston kerääjinä mainitaan johdantoluvussa Maija Kannari ja Viljo Terkki. Yhtenäisen sanasto-osan lisäksi kirjassa on tytärsaarelaisia sananparsia ja sanontoja sekä sepra-

markkinoilla käytettyjä virolaisia murre-sanoja ja sanontoja, jotka ovat virolaisen Helmut Elstrokin keräämiä. Kirjan lopussa esitellään Tytärsaaren ja Pien-Tytärsaaren eli Säyvön nimistöä.

Myös Tytärsaaren murre-sanastosta merkittävä osa liittyy kalastukseen, merenkulkuun ja yleensä saarelaiselämään. Hakusanat ovat murremuodossa, kuten edellisissäkin julkaisuissa. Lukijan on hyvä muistaa Tytärsaaren murteen erikoisuus, joka erottaa sen kaikista muista suomen kielen murteista: geminoitunutta konsonanttia edeltävä vokaali on pidentynyt. Niinpä esimerkiksi sanonta *ajaa takaa* on Tytärsaaren murteessa kehittynyt muotoon *aaajaa taakkaa*. Vokaalin pidentyminen on kirjassa huomatakseni melkein johdonmukaisesti merkitty kahdella vokaalinmerkillä.

Aakkostusvirheitä on vain pari eli selvästi vähemmän kuin muissa tässä esiteltävissä julkaisuissa. Hakusanavirheet ovat pääasiassa tapauksia, joissa verbin indikaatiivin preesensin yksikön 3. persoona on merkitty hakusanaksi infinitiivin sijasta. Monien murre-sanojen käyttöä on selvitetty esimerkkien avulla. Joskus kuitenkin hakusana ja sen vastine esimerkkilauseessa ovat eri sanaluokassa, esimerkiksi s.v. *jäntsyä* (esimerkissä verbi *jäntsäht*), *sihvilä* (esimerkissä verbi *sihvilöi*), ja s.v. *silmän varjo* merkitykseksi on annettu 'olla huomamatta, jäädä näkemättä'.

Kenties erikoisin sanaston sanoista on *umplaari*, jonka selitykseksi on merkitty 'unohduksissa olevien sanojen säilö' ja esimerkiksi: *Jo meni umplaariin.* »Umpilaarilla» saataisi olla käyttöä suomen yleiskielessäkin.

Sana-artikkeleita on kaikkiaan 1 058. Joukossa on kyllä sellaisiakin sanoja, jotka eivät paljonkaan eroa suomen yleiskielen eivätkä varsinkaan puhekielen vastaavista sanoista tai sanonnoista, esimerkiksi *eik se* 'eikö se', *enks* 'enkös', *hirviä*, *kapia*,

kintut, *kivistää*, *lakia*, *lakka*, *laskee allee*, *pimiä*, *rohkia*. Viimeksi mainitulla sanalla murteessa lienee myös merkitys 'runsas' (vrt. *Sillon rohkeesti raammuu* s.v. *ramu* 'vauhti, voima').

Luetteloa olisi helposti voinut kasvattaa lisäämällä siihen sanaston murre-esimerkeissä esiintyviä sanoja, kuten *api* (s.v. *kesen kaiken: Kesen kaiken piti aappii mennä.*), *haapio* (s.v. *häräyttää*), *koti* 'kotiin' (mm. s.v. *lähtee valumaa, olla karussa, parahultaa, rampppaa*), *lapsukkene* (s.v. *tuomiset*), *lierottaa ~ lieruttaa* (s.v. *junia*), *lovisanloota* (sanaan viite s.v. *lonkonloota*), *seili* (s.v. *las menemää*), *tamppu* (s.v. *karttulitamppu*), *tyttäriset* 'tytärsaarelaiset' (s.v. *luojus*) ja *tätikkä* (s.v. *johattaa*). Sanonnoista ja näytteistä olisi voinut poimia esimerkiksi sanat *haara* (s. 47), *kakko* (s. 47), *kanhela* (s. 47), *letto* (s. 58), *lossata* (s. 53), *mummuta* (s. 45), *pusa* (s. 45), *puuta*: *puujan* (s. 46) ja *ulempan* (s. 47).

Lainasanat kertovat myös Tytärsaaren eli »Tyttärisen» eli »Meienmaan» yhteyksistä. Yhdestäkään Suomen pitäjistä ei käyty niin paljon Virossa kuin Tytärsaaresta. Virolaisten lainasanojen määrä lähentelee kymmenesosaa koko julkaisun sanastosta. Sanojen ohella on lainautunut jopa pienmuotoista folklorea, esimerkiksi *Kun myristää ja välkkyy lyöp ni vana kurat silkkuu syöp* (s.v. *myristää*), ja tervehdyksiä: *Jatku leivälle! – Jatku tarvis!* (s. 49). Varsin voimakkaasta viron kielen vaikutuksesta kertoo myös kieltoverbin taipumattomuus, esimerkiksi *Ei minä ilkiä kyyssyy aappuu* (s.v. *iletä*) ja *Ei minä ollu kenenkääkää* 'kenenkään kanssa' (s.v. *-kaa, -kää*). Jälkimmäisen esimerkin liitepartikkelin mukautuminen vokaalisointuun on niin ikään koillisviron murteen vaikutusta. ■

MATTI PUNTTILA

Sähköposti: matti.punttila@luukku.com

▷

LÄHTEET

- LUKKARI, LYYLI–SOLANTERÄ, LASSE-J. 1994: *Siit myä luvetah: Kymin murteen sanakirja*. Kymi-Seura r.y. Kotka.
- PUNTTILA, MATTI 1968: Vehkalahden murre. – Matti Punttila ja Jorma Manninen (toim.), *Vehkalahden pitäjänkirja I* s. 120–142. Ankkapurha VI. Myllykoski.
- 1995: Kymiläistä sanataidetta sanakirjana. – *Virittäjä* 99 s. 314–319.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIVULA, JAAKKO 1987: Aino Valli 1902–1987. – *Virittäjä* 91 s. 535–536.
- VALLI, AINO: *Iitin ja Jaalan etymologiskansatieteellinen sana- ja perinnekirja*. Osat A–J, K–L, M–R, S–Ö. Iitti: Iitin kunta [1988–1989].
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

INSPIROIVA SUOMALAIS-VIROLAINEN SANAKIRJA

Suomi-viro-suursanakirja. Päätoimittaja Valdek Pall, toimittajat Anu Haak, Paul Kokla, Külli Kuusk, Helga Laanpere, suomen kielen asiantuntija Maija Länsimäki, kieliopin asiantuntija Ülle Viks, paikannimien asiantuntija Peeter Päll, toimitussihteeri Margit Langemets, ATK-asiantuntijat Indrek Hein ja Margit Langemets. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Eesti Keele Instituut. Tallinna 2003. ISBN 951-9475-95-8 (koko teos). Ensimmäinen osa A–Q. 1294 s. ISBN 951-9475-97-4. Toinen osa R–Ö. 1301 s. ISBN 951-9475-98-2.

Uusi *Suomi-viro-suursanakirja* on tähänastisten suomalais-virolaisten sanakirjojen joukossa aivan omassa sarjassaan. Se on paljon edeltäjiään, Julius Mägisten (1931) sekä Kalju Pihelin ja Arno Pikamäen (1965, uusi painos 1969 Paul Alvren toimittamana) *Soome–eesti sõnaraamat* -nimisiä sanakirjoja laajempi. *Suomi-viro-suursanakirja* sisältää yli 90 000 hakusanaa, kun Pihelin ja Pikamäen sanakirjassa niitä on 45 000. Teos on massiivinen myös ulkomuodoltaan: siihen kuuluu kaksi osaa ja yhteensä 2 600 sivua. Lisärarvoa sanakirjaan tuovat liitteenä olevat suomen ja viron muoto-opin yleiskatsauk-

set, paikannimien valikoima sekä käytössä varsin käteväksi osoittautuva vironkielisten käännösvastineiden taivutussanasto.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja Eesti Keele Instituutin sanakirjayhteistyö alkoi vuonna 1998, ja työn tulos ilmestyi keväällä 2003. Sanakirjan materiaali perustuu *Suuren suomi–ruotsi-sanakirjan* (1997) tietokonemuotoiseen käsikirjoitukseen, joka puolestaan perustuu *Suomen kielen perussanakirjaan* (PS). Sanakirjassa on hyödynnetty myös viimeaikaista virolaista fraseologian- ja sanastontutkimusta (esim. EKS; Öim 1991, 1993; Alvre 1995). Kuten toimituskunnasta